

Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет
Кафедра теорії та методики початкової освіти

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ
«СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО»**

**Методичні рекомендації до організації самостійної та індивідуальної
роботи здобувачів вищої освіти**

для студентів денної форми навчання
спеціальності 013 «Початкова освіта»,
ОС «Молодший бакалавр»

МДУ 2021

УДК 373.3.016:316.3(072)(075.8)

*Розглянуто та рекомендовано до друку
Науково-методичною радою Мукачівського державного університету
протокол № ___ від _____ 2021 р.*

*Розглянуто та схвалено
на засіданні кафедри теорії та методики початкової освіти
протокол № __ від _____ 2021 р.*

Укладач: кандидат педагогічних наук, доцент Лалак Н.В.

Рецензент: кандидат педагогічних наук Попович О.М.

M54

Методика навчання освітньої галузі «Суспільствознавство»: методичні рекомендації до організації самостійної та індивідуальної роботи здобувачів вищої освіти денної форми навчання, спеціальності 013 «Початкова освіта» ОС «Молодший бакалавр» / укладач: Н.В. Лалак – Мукачево: МДУ, 2021. – 42с. (1,9 др.арк.)

У методичній розробці наявні рекомендації майбутнім фахівцям щодо організації самостійної роботи з курсу «Методика навчання освітньої галузі «Суспільствознавство»», оскільки саме самостійність є тією важливою і потрібною ланкою переходу пізнавальної активності здобувача вищої освіти у творчу. У навчально-методичному виданні запропоновано тематику для самостійного опрацювання, тести.

Рекомендовано студентам спеціальності 013 «Початкова освіта», ОС «Молодший бакалавр».

ЗМІСТ

	Передмова	4
1	Самостійна робота – компонент навчальної діяльності здобувачів вищої освіти	6
2	Теми для самостійного опрацювання:	7
2.1.	Державний стандарт початкової освіти	7
2.2.	Особливості формування громадянської компетентності молодших школярів	11
2.3.	Освітнє середовище та його роль в організації сучасного уроку	16
2.4.	Особливості викладання курсу «Я досліджую світ»	20
2.5.	Групова робота як засіб формування ключових компетентностей здобувачів освіти	25
2.6.	Використання цікавого матеріалу на уроках «Я у світі» та «Я досліджую світ»	30
2.7.	Лепбук - сучасний спосіб організації навчальної діяльності з молодшими школярами	31
2.8.	Формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів з інтегрованого курсу «Я досліджую світ»	34
3	Тестові завдання	38
	Рекомендована література	40

ПЕРЕДМОВА

Курс «Методика навчання освітньої галузі «Суспільствознавство»» забезпечує оволодіння здобувачами вищої освіти знань про основи соціалізації молодших школярів, побудови їх стосунків з дорослими, однолітками, батьками, ознайомлення з правилами та обов'язками як громадянина України, сприяє підготовці майбутніх вчителів до формування у молодших школярів громадянської, історичної та соціальної компетентностей, вивчення молодшими школярами суспільствознавчої складової курсу «Я у світі», «Я досліджую світ».

Навчальний предмет має на меті розкрити вимоги Державного стандарту початкової загальної освіти, Державного стандарту початкової освіти, Концепції «Нова українська школа» змістовий блок освітньої галузі «Суспільствознавство», громадянської та історичної освітньої галузі, вимоги до структурування уроків вищезазначених освітніх галузей, вимоги до добору методичного інструментарію побудови уроків навчальних курсів «Я у світі» та «Я досліджую світ». У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати:

- зміст і завдання курсу «Методика навчання освітньої галузі «Суспільствознавство»;
- основні напрями реформування початкової школи;
- зміст і завдання курсу «Я у світі»;
- основні форми навчання в початковій школі вимоги до уроків;
- методику проведення уроків: комбінованих, ознайомлення з новим матеріалом, узагальнення і систематизації знань;
- методику організації та проведення позаурочної та позакласної роботи в початковій школі;
- особливості організації освітнього процесу на уроках «Я у світі» в нестандартній формі;
- методику організації і проведення спостережень, особливості побудови всіх видів розповідей, бесіди;

- сучасні технології та практичні методи навчання учнів на уроках «Я у світі»;
- особливості вербального оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи на уроках «Я у світі» ;
- особливості організації освітнього процесу на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (через призму громадянської та історичної освітньої галузі);

вміти:

- аналізувати програми і підручники з курсу «Я у світі»;
- складати конспекти до уроків різних типів;
- підбирати оптимальні форми організації освітнього процесу відповідно до змісту навчального матеріалу та матеріальної бази ЗЗСО;
- робити аналіз спостережуваного уроку;
- складати завдання для позаурочної роботи учнів з курсу «Я у світі», вести гурткову роботу з суспільствознавства, організувати і проводити масові позакласні заходи;
- складати різні види бесід та розповідей згідно вимог до їх побудови;
- складати завдання для різних видів перевірки знань, умінь і навичок.
- залучати учнів до активної пізнавальної діяльності, дискусій, роботи над проектами на уроках «Я у світі»;
- формувати історичну, соціальну та громадянську компетентності молодших школярів на уроках «Я у світі», «Я досліджую світ».

У процесі спланованої пізнавальної, організаційно і методично направленої діяльності, що здійснюється без прямої допомоги викладача на досягнення результату (самостійної роботи), студенти ефективніше засвоюють програмовий матеріал зазначеного курсу.

1. САМОСТІЙНА РОБОТА – КОМПОНЕНТ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Реформована система вищої освіти передбачає велику питому вагу самостійної роботи студентів, яка сприяє усвідомленню необхідності отримання і постійного поповнення знань для майбутньої професійної діяльності. Самостійна робота студентів – одна з найефективніших форм навчання. Вона є складовою частиною навчальної діяльності і входить до складу кредитів кожного модуля і дисципліни в цілому.

Згідно з «Положенням про організацію навчального процесу у ЗВО» самостійна робота – це основний засіб оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять, це спланована пізнавальна, організаційно і методично направлена діяльність, яка здійснюється без прямої допомоги викладача на досягнення результату.

Мета самостійної роботи здобувачів вищої освіти – розвиток творчих здібностей та активізація розумової діяльності; формування у них потреби безперервного самостійного поповнення знань; поглиблення вивчення дисципліни; розвиток морально-вольових зусиль, формування самостійності, втілення в життя принципу індивідуального підходу до навчання. Самостійна робота тісно пов'язана з самовихованням, самоаналізом, самоконтролем, самовдосконаленням, самоосвітою тощо. Основні принципи самостійної роботи студентів: навчально-розвиваючий; комплексний підхід; індивідуалізація; взаємо - і самоконтроль.

Самостійна робота включає вивчення окремих питань навчальної програми, що не розглядаються на лекційних, практичних заняттях, але входять до навчальної програми і контролюються під час практичних занять та підсумкового модульного контролю; підготовку до практичних занять, підсумкового модульного контролю через виступи з доповіддю, рефератами, участю у наукових дослідженнях, виконанні індивідуальних завдань тощо.

Усі види самостійної роботи студентів здійснюються в процесі вивчення визначених тем модуля.

Реалізація цих настанов вимагає від здобувачів вищої освіти активної розумової діяльності, самостійного виконання різних пізнавальних завдань, застосування раніше засвоєних знань під час вивчення попередніх дисциплін або тем. Завдання викладача – не лише перевірити та оцінити вивчене студентом, але допомогти й скорегувати його навчально-пошукову діяльність у правильному напрямку, привчити самостійно мислити та вирішувати питання організації, планування, контролю за процесом навчання, підвищення особистої відповідальності.

2. ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

2.1. ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Державний стандарт початкової освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. №87, визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти, загальний обсяг їхнього навчального навантаження в базовому навчальному плані початкової освіти та форму державної атестації. Він ґрунтується на таких принципах.

1. Презумпція талановитості дитини. Забезпечення рівного доступу до освіти, заборона будь-яких форм дискримінації.
2. Цінність дитинства. Відповідність освітніх вимог віковим особливостям дитини визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема гру.
3. Радість пізнання. Організація пізнавального процесу, який приносить радість дитині, обмеження обсягу домашніх завдань для збільшення часу на рухову активність і творчість дитини.

4. Розвиток особистості. Замість «навченої беспорядності» - плекання самостійності та незалежного мислення, підтримка з боку педагога розвиватиме у дітей самоповагу та впевненість у собі.

5. Здоров'я. Формування здорового способу життя і створення умов для фізичного й психоемоційного розвитку.

6. Безпека. Створення атмосфери довіри і взаємоповаги. Перетворення школи на безпечне місце, де немає насильства і цькування.

Вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти визначено за такими освітніми галузями:

Рис.1. Освітні галузі

Для кожної освітньої галузі визначено мету та загальні результати навчання здобувачів освіти в цілому. За ними впорядковано обов'язкові результати навчання здобувачів освіти, які є основою для їх подальшого навчання на наступних рівнях загальної середньої освіти. Мета і загальні очікувані результати за освітніми галузями, які інтегруються до курсу «Я досліджую світ» наведено у таблиці. Повний перелік обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом, можна переглянути за посиланням <https://is.gd/AK99Mqhtt>

Таблиця 1. Освітні галузі та очікувані результати

Освітні галузі, які інтегруються в курсі «Я досліджую світ»	Мета/ЗОРи (загальні очікувані результати)
Природнича	<p><i>Мета:</i> формування компетентностей в галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічної та інших ключових компетентностей шляхом опанування знань, умінь і способів діяльності, розвитку здібностей, які забезпечують успішну взаємодію з природою, формування основи наукового світогляду і критичного мислення, становлення відповідальної, безпечної і природоохоронної поведінки здобувачів освіти у навколишньому світі на основі усвідомлення принципів сталого розвитку.</p> <p><i>ЗОРи: здобувач освіти:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – відкриває світ природи, набуває досвіду її дослідження, шукає відповіді на запитання, спостерігає за навколишнім світом, експериментує та створює навчальні моделі, виявляє допитливість та отримує радість від пізнання природи; – опрацьовує та систематизує інформацію природничого змісту, отриману з доступних джерел, та представляє її у різних формах; – усвідомлює розмаїття природи, взаємозв'язки її об'єктів та явищ, пояснює роль природничих наук і техніки в житті людини, відповідально поводить у навколишньому світі; – критично оцінює факти, поєднує новий досвід з набутим раніше і творчо його використовує для розв'язування проблем природничого характеру.
Соціальна і здоров'язбережувальна	<p><i>Мета:</i> формування соціальної компетентності та інших ключових компетентностей, активної громадянської позиції, підприємливості, розвиток самостійності через особисту ідентифікацію, застосування моделі здорової та безпечної поведінки, збереження власного здоров'я та здоров'я інших осіб, добробуту та сталого розвитку.</p> <p><i>ЗОРи: здобувач освіти:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – дбає про особисте здоров'я і безпеку, реагує на діяльність, яка становить загрозу для життя, здоров'я, добробуту; – визначає альтернативи, прогнозує наслідки, ухвалює рішення з користю для здоров'я, добробуту, власної безпеки та безпеки інших осіб; – робить аргументований вибір на користь здорового способу життя, аналізує та оцінює наслідки і ризики; – виявляє підприємливість та поводить етично для поліпшення здоров'я, безпеки та добробуту.
Громадянська та історична	<p><i>Мета:</i> формування громадянської та інших компетентностей, власної ідентичності та готовності до змін шляхом осмислення зв'язків між минулим і сучасним життям, активної громадянської позиції на засадах демократії, поваги до прав і свобод людини, толерантного ставлення до оточуючих, набуття досвіду життя в соціумі з урахуванням демократичних принципів.</p> <p><i>ЗОРи: здобувач освіти:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – встановлює зв'язки між подіями, діяльністю людей та її результатами у часі, пояснює значення пам'ятних для себе та інших громадян України дат (подій); – орієнтується у знайомому соціальному середовищі, долучається до його розвитку, пояснює вплив природи та діяльності людей на нього; – працює з різними джерелами соціальної та історичної інформації, аналізує зміст джерел, критично оцінює їх; – узагальнює інформацію з різних джерел, розповідаючи про минуле і сучасне; – представляє аргументовані судження про відомі факти та історичних осіб, а також про події суспільного життя;

	<ul style="list-style-type: none"> – має розвинуте почуття власної гідності, діє з урахуванням власних прав і свобод, поважає права і гідність інших осіб, протидіє проявам дискримінації та нерівного ставлення до особистості; – усвідомлює себе громадянином України, аналізує культурно-історичні основи власної ідентичності, ви- знає цінність культурного розмаїття; – дотримується принципів демократичного громадянства, бере активну участь у житті шкільної спільноти, місцевої громади.
Технологічна	<p><i>Мета:</i> формування компетентностей в галузі техніки і технологій та інших ключових компетентностей, здатності до зміни навколишнього світу засобами сучасних технологій без заподіяння йому шкоди, до використання технологій для власної самореалізації, культурного і національного самовираження.</p> <p><i>ЗОРи: здобувач освіти:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – втілює творчий задум у готовий виріб; – дбає про власний побут, задоволення власних потреб та потреб тих, хто його оточує; – ефективно використовує природні матеріали, дбаючи про навколишній світ; – практикує і творчо застосовує традиційні та сучасні ремесла.
Інформатична	<p><i>Мета:</i> формування інформаційно-комунікаційної компетентності та інших ключових компетентностей, здатності до розв’язання проблем з використанням цифрових пристроїв, інформаційно-комунікаційних технологій та критичного мислення для розвитку, творчого самовираження, власного та суспільного добробуту, навичок безпечної та етичної діяльності в інформаційному суспільстві.</p> <p><i>ЗОРи: здобувач освіти:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – знаходить, подає, перетворює, аналізує, узагальнює та систематизує дані, критично оцінює інформацію для розв’язання життєвих проблем; – створює інформаційні продукти та програми для ефективного розв’язання задач/проблем, творчого самовираження індивідуально та у співпраці, за допомогою цифрових пристроїв та без них; – усвідомлено використовує інформаційні і комунікаційні технології та цифрові пристрої для доступу до інформації, спілкування та співпраці як творець та (або) споживач, а також самостійно опановує нові технології; – усвідомлює наслідки використання інформаційних технологій для себе, суспільства, навколишнього світу та сталого розвитку, дотримується етичних, міжкультурних та правових норм інформаційної взаємодії.
Мовно-літературна	<p><i>Метою</i> вивчення української мови та літератури, мов та літератур відповідних корінних народів і національних меншин є формування комунікативної, читацької та інших ключових компетентностей; розвиток особистості здобувачів освіти засобами різних видів мовленнєвої діяльності; здатності спілкуватися українською мовою, мовами відповідних корінних народів і національних меншин для духовного, культурного і національного самовираження, користуватися ними в особистому і суспільному житті, міжкультурному діалозі; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей.</p> <p><i>ЗОРи: здобувач освіти:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – взаємодіє з іншими особами усно, сприймає і використовує інформацію для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях; – сприймає, аналізує, інтерпретує, критично оцінює інформацію в текстах різних видів, медіатекстах та використовує її для збагачення свого досвіду; – висловлює думки, почуття та ставлення, взаємодіє з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримується норм

	літературної мови; – досліджує індивідуальне мовлення для власної мовної творчості, спостерігає за мовними явищами, аналізує їх.
Математична	<i>Мета:</i> формування математичної та інших ключових компетентностей; розвиток мислення, здатності розпізнавати і моделювати процеси та ситуації з повсякденного життя, які можна розв'язувати із застосуванням математичних методів, а також здатності робити усвідомлений вибір. <i>ЗОри:</i> здобувач освіти: – досліджує ситуації і визначає проблеми, які можна розв'язувати із застосуванням математичних методів; – моделює процеси і ситуації, розробляє стратегії (плани) дій для розв'язування різноманітних задач; – критично оцінює дані, процес та результат розв'язання навчальних і практичних задач; – застосовує досвід математичної діяльності для пізнання навколишнього світу.

2.2 ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В умовах сьогодення, коли життя вимагає від людини активної громадянської позиції та відповідальних дій у різних практичних ситуаціях, проблема формування у школярів громадянської компетентності є однією з пріоритетних. Значущість

цього питання визначена і в Концепції «Нова українська школа», де зацентровано увагу, що громадянська компетентність молодших школярів є ключовою, має міждисциплінарний характер, інтегрується за допомогою всіх освітніх галузей та спрямовується на соціалізацію особистості, набуття громадянських навичок співжиття і співпраці в суспільстві, дотримання соціальних норм.

Існує кілька визначень поняття «громадянська компетентність». Науковець О. Пометун зауважує, що це здатність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства. Н. Бібік визначає громадянську компетентність як здатність бути громадянином, який володіє демократичною громадянською

культурою, усвідомлює цінності свободи, прав людини, відповідальності, готовності до компетентної участі в громадянському житті.

Якщо виходити із змісту самого поняття «компетентність», то обов'язковою його складовою є знання, цінність, діяльність. Громадянська компетентність як одна із ключових компетентностей особистості охоплює її здатність до аналізу й судження, здатність і навички пошуку та усвідомлення інформації, використання медіа-засобів і комунікації для участі в публічних дискусіях і процесах, здатність до демократичного ухвалення рішень, дії. О. Овчарук окреслює громадянську компетентність як єдність знань, навичок і вмінь, обумовлених станом розвитку громадянського суспільства та характером його взаємодії з державою. Науковець зауважує, що компетентність людини в громадянській сфері кореспондує її громадянську відповідальність, вміння спільно з іншими виробляти рішення й реалізовувати його, виявляти толерантність, гармонійно поєднувати особисті інтереси з потребами суспільства, брати участь у функціонуванні демократичних інститутів, виявляти потребу в актуалізації й реалізації свого особистісного потенціалу.

На нашу думку, варто наголосити, що громадянська компетентність ґрунтується на громадянських цінностях і характеризується здатністю людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності. У науковій літературі з означеної проблеми поширеною є думка про те, що громадянська компетентність особистості є сукупністю готовності й здатностей, що уможливають активну, відповідальну й ефективну реалізацію нею комплексу прав і свобод та застосування знань громадянознавчого змісту на практиці. Зазначимо, що готовність уналежнює знання, вміння, мотиви, цінності й здатності особистості, її активний стан, установки на певну поведінкову модель та змобілізованість на виконання тих чи інших завдань. А от здатність розглядаємо, з одного боку, як природну соціальну обдарованість людини, а з іншого – як її соціальну продуктивність.

Виявами громадянської компетентності є, притаманні людині, й такі якості, як відповідальність й упевненість, що виявляються в навичках критичного

мислення, спроможності до колективної співпраці для досягнення мети та ухвалення рішень, ставленні до правил як бажаних моделей поведінки, особистій відповідальності, толерантності. Тісно пов'язані компоненти громадянської компетентності формуються комплексно, тому завданням ЗЗСО є створення умов для набуття учнями цього комплексу знань, навичок і ставлень. в реальній життєвій ситуації, адже, як і будь-яка інша компетентність, вона не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації – в ній органічно поєднується знання, уміння і способи поведінки.

Як показує практика, в сучасному освітньому середовищі початкової школи важливо створити умови для формування в учнів елементарних знань про державу, закони, права і відповідальність людини та громадянина, основні моральні цінності і норми поведінки. Молодші школярі повинні усвідомити свої права і обов'язки, використовувати у повсякденному житті моделі поведінки, які відповідають нормам моралі і права, критично мислити, приймати рішення, виявляти громадянську позицію у ставленні до природи, до людей, до самого себе. На цьому ступені у молодших школярів розвиваються комунікативні уміння, що дозволяють їм інтегруватися в соціум.

Формування громадянської компетентності молодших школярів відбувається у процесі вивчення навчальних дисциплін і в позанавчальній роботі. Поділяємо думку Т. Гордієнко, що найбільшою мірою сприяє цьому освітня галузь «Суспільствознавство». Навчальний предмет «Я у світі», реалізований зазначеною освітньою галуззю, має інтегрований характер і чітко виражену виховну суспільствознавчу спрямованість. У змісті цього курсу першорядними є формування системи ставлень учнів до навколишнього світу, створення умов для вибору ними суспільних цінностей. Цільове призначення названого предмета – організувати адекватне освоєння дитиною молодшого шкільного віку реального світу у його зв'язках і залежностях, створити базу для практичної діяльності, всебічного розвитку. Особливість курсу полягає в тому, що його зміст багатоплановий: це і розвиток навичок взаємодії у сім'ї, колективі, суспільстві завдяки активному спілкуванню з соціальним оточенням; формування

громадянської позиції, основ споживчої культури, уміння самостійно прийняти рішення щодо власної поведінки у різноманітних життєвих ситуаціях; оволодіння моделями поведінки, які відповідають чинному законодавству України, загальноприйнятим нормам моралі та права. У молодших школярів повинні бути сформовані, до прикладу, загальні уявлення про основні правові норми, які тісно переплітаються з моральними нормами та окремі норми конституційного, цивільного, сімейного, адміністративного і кримінального законодавств.

Наведемо основні поняття, що мають бути засвоєні учнями: держава, Україна, День народження України, суверенітет і незалежність, державна символіка: Герб, Гімн, Прапор України, почесні державним символам, Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів, Конституція, права та обов'язки, тощо. Формування національного світогляду нерозривно зв'язане із вшануванням громадянина та патріота України. Національна освіта, наука, культура, традиції, звичаї, славна історія нашої держави, ідеологія, демократія складають вартості українського народу, вони є підґрунтям виховання національних та патріотичних почуттів й утворюють у своєму змісті самобутнє народне світовідчуття і світорозуміння. Таким чином, на уроках «Я у світі» учні одержують уявлення про громадянство України, про найважливіші закони нашої країни, їм розкривають сутність сьогоднішньої демократії.

Чільне місце на уроках «Я у світі» повинно займати використання малих фольклорних форм – загадок, лічилок, мирилок, приказок і прислів'їв, народних прикмет, уривків з казок, дитячих пісень, колискових, щедрівок, колядок, веснянок, закличок тощо. Реалізуючи їх виховний потенціал, варто пояснювати дітям, що багатство і розмаїття народної творчості свідчить про мудрість і талановитість українського народу, а знання і трепетне ставлення до них стане запорукою збереження цього багатства для майбутніх поколінь.

З огляду на зазначене, невід'ємними складниками уроків мають бути виховні бесіди, пізнавальна інформація про Україну, її людей і події, пов'язані з ними, складання усних і письмових текстів на патріотичні теми, підготовка і презентація посильних проектів патріотичного змісту (наприклад, написання

творів про земляків, які прославили рідний край, листів підтримки своїм ровесникам, що перебувають в зоні АТО, вітальних листівок захисникам Вітчизни) тощо.

Аналіз програми і підручників «Я у світі» показав, що у їх змісті закладений значний потенціал для формування громадянської компетентності молодших школярів. На уроках зазначеного курсу учні отримують достатню кількість інформації щодо засвоєння норм і правил поведінки, теоретично знають, як вести себе, проте як показує практика, не завжди так себе поводять. Це відбувається тому, що дорослі обмежуються словесними формами виховання, мало вправляючи дітей у правильній соціальній поведінці. Тому в центрі уваги педагога має бути не лише зміст програми і підручників, а й форми, методи, прийоми, які використовуються на уроках.

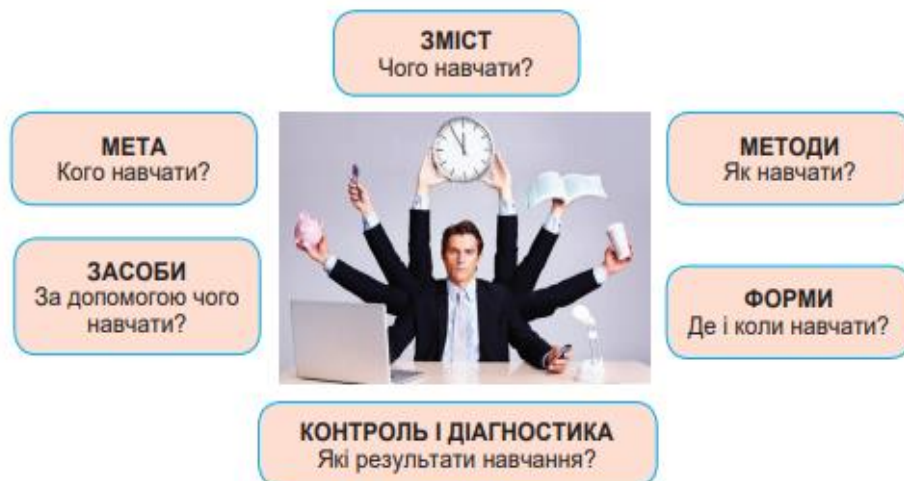
Серед сучасних методів і технологій, які широко використовуються на уроках «Я у світі», важливе значення для формування громадянської компетентності молодших школярів має проектна діяльність. Зокрема, проекти «Історія досягнень», «Як досягти успіху в житті», «Гордість України», «Створення герба родини», «Як безпечно відмовитися від небезпечної ситуації», «Славетні українці» є цікавими і важливими для самих відкривачів. Робота над проектом дозволяє молодшим школярам сформувати вміння працювати з різноманітними інформаційними джерелами, проводити спостереження та робити висновки, залучитися до пошукової діяльності, підвищити пізнавальну активність у засвоєнні знань. У ході реалізації проекту учні вчаться співпрацювати, відкривають у собі здібності лідерів, відчують себе членом команди, беруть на себе відповідальність. Таким чином, відбувається соціальний розвиток молодшого школяра, формується його громадянська позиція.

2.3. ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ЙОГО РОЛЬ В ОРГАНІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО УРОКУ

Сучасна освіта розвивається в умовах, що зазнають постійних змін, Змінюються пріоритети, ціннісні орієнтації, культурні зразки, зростає інформатизація суспільства, яка дає доступ до багатоманітності суджень, формується якісне освітнє середовище. Разом з тим основною формою навчального процесу в школі залишається урок, від якості якого залежить реалізація основних засад Державного стандарту початкової освіти.

Як показує практика, гарна школа починається з уроку. Від нього залежить усе: культура, доброзичливість у взаєминах між учнями, вчителями і батьками. Час вносить корективи в структуру й типологію уроку, у методи і засоби навчання, однак авторитет самого заняття настільки високий і міцний, що не підлягає сумнівам навіть найсміливіших критиків... Саме тому ми звертаємося нині до уроку як основної форми навчання зі спробою розглянути всю його багатогранність і багатоаспектність як єдину процесуальну систему. Зрозуміло, що уроки в умовах гуманізації навчання, в умовах співробітництва (вчитель учень) потребують величезної підготовчої праці, великих знань, якщо хочете, готовності душі.

Рис 2. Проблематика сучасного уроку

Однією з основних концептуальних засад освітньої реформи в Новій українській школі є створення сучасного освітнього середовища, у тому числі багатофункціонального простору, який сприятиме творчому розвитку, мотивуватиме учнів до навчання. Змінилися не лише концептуальні засади Державного стандарту початкової освіти, а й організація та оформлення освітнього простору. Школа стає не лише освітнім ресурсом, а й осередком розвитку та співпраці як всередині, так і стосовно зовнішнього світу. Сучасне освітнє середовище створює індивідуалізоване та персоналізоване довкілля, де в кожного є можливість відшукати себе.

Оскільки частка проектної, командної та групової діяльності під час занять у Новій українській школі зростає, мають урізноманітнитися й варіанти організації навчального середовища. Освітнє середовище це місце, де зустрічаються та взаємодіють учні й учителі, гості школи та батьки, де відбуваються уроки, цікаві зустрічі, свята, лекції та семінари, діють відкриті лабораторії та майстерні у різних галузях науки, мистецтва та технологій. Поняття освітнього середовища можна розглядати з позицій суб'єкта та об'єкта навчальної діяльності, а саме:

- освітнє середовище (з позиції суб'єкта) це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово предметному оточенні.

- освітнє середовище (з позицій об'єкта) це сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти. Воно складається з таких структурних компонентів: фізичне оточення, людський фактор, програма навчання.

Вітчизняні та зарубіжні науковці й практики трактують освітнє середовище як частину життєвого, соціального середовища людини, яка виявляється у сукупності усіх освітніх факторів, що безпосередньо або опосередковано впливають на особистість у процесах навчання, виховання та розвитку; є певним виховним простором, у якому відбувається розвиток особистості. Нова українська школа працює на засадах особистісно орієнтованої моделі освіти, максимально

враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, тому цим критеріям повинен відповідати й освітній простір.

Простір має бути не лише красивим, а й зручним. Марія Монтесорі у своїх працях порушувала питання руху в класі, переконуючи вчителів, що розумовий розвиток безпосередньо пов'язаний з руховою активністю дитини. Досвід італійки вчить, як пристосувати до руху простір класу, щоб заохочувати свободу і незалежність дітей. Вчена переконувала, що дітям різного віку потрібні місця, де вони зможуть навчатися, торкаючись, маніпулюючи, моделюючи речі власноруч. Це навчання має викликати почуття, давати можливість відчутти звук, запах, смак, дотик і пам'ять руху. Виставлені в коридорі коробки з камінцями, клаптиками тканин, корком задовольняють потребу учнів у дослідженні, Шкільні коридори можна наповнити матеріалами для моделювання, ящиками з кінетичним піском, боксами з каштанами, дошками для малювання, іграми тощо. Як свідчить практика, такі куточки у школі приваблюють не лише дітей початкових класів, до них приєднуються і старші учні. Так формуються різновікові групи за інтересами. Освітнє середовище, збагачене чуттєвими спогадами, допоможе учням зрозуміти і зберегти те, що вони пізнають. А мобільні простори дадуть можливість збиратися разом для співпраці і спільної творчості, навчать продуктивної взаємодії.

Під час наповнення простору класу вчителю варто продумати систему зберігання матеріалів, враховуючи частоту їхнього використання. Предмети, що оточують дітей, мають відповідати їхньому зросту та фізичним можливостям: легкі меблі, щоб їх можна було пересувати, доступні по лиці шаф, щоб самостійно брати матеріали.

Цікавою деталлю сучасного дизайну класної кімнати є використання технології «Стіни, які говорять» (оригінальна назва — Talking Walls), що забезпечує дитині можливість бути повновладним господарем свого персонального простору. Сутність технології полягає в тому, що дитина, отримуючи потрібну інформацію, має право планувати свою діяльність, конструктивно використовувати інформаційний ресурс. Стіни можуть зберігати інформацію, що відтворює процес набуття знань. Отже, вільний простір на стінах

класу можна використати для: демонстрації дитячих робіт; відображення процесу виконання проєктів; спілкування з батьками та іншими представниками шкільної громади; інформування про важливі моменти з життя класу. Стіни класу надають учителеві можливості для ілюстрування концептуальних понять та цінностей. Не слід забувати й про результати групових робіт школярів після презентації проєктів. Дійовою буде «Стіна слів». Її краще розміщувати під дошкою. Вона потрібна для того, щоб нові слова, значення і правопису яких діти не знають, були перед очима. «Стіна слів» призначена для кращого запам'ятовування нових слів з певної теми. Не варто обмежувати навчання стінами класної кімнати. Популярності набувають уроки серед природи організація освітнього процесу поза межами стін школи.

У сучасних швидкозмінюваних умовах освітнє середовище навчального закладу не є ізольованим від зовнішніх і внутрішніх факторів і може містити загрози, небезпеки та ризики, які можуть сприяти деструктивним змінам у ньому. Щоб протидіяти таким загрозам, необхідно, щоб освітнє середовище навчального закладу було захищеним, безпечним,

Безпечне середовище охоплює психологічний, екологічний та інформаційний аспекти цього поняття. До кола проблем, пов'язаних з питанням психологічної безпеки освітнього середовища, що прямо чи опосередковано впливають на фізичне і психічне здоров'я особистості, можна зарахувати: конфлікти у стосунках «учитель -учень, учень - учень, учень -батьки тощо; проблему адаптації в освітньому середовищі; атмосферу конкуренції між однолітками; надмірну вимогливість педагогів тощо.

Важливою є й інформаційна безпека освітнього середовища, бо застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті здійснює масовий, глобальний вплив на особистість. Серед негативного впливу інформації на сучасне освітнє середовище можна виокремити: відсутність належних механізмів контролю за якістю інформації, доступної завдяки сучасним телекомунікаційним технологіям, що породжує проникнення в освітній простір великого обсягу недостовірної інформації; неконтрольоване проникнення інформації сумнівного,

агресивного змісту, яка може сприяти виникненню насильства, булінгу, кібербулінгу тощо.

Безпечне освітнє середовище - це стан освітнього середовища, у якому:

наявні безпечні умови навчання та праці; комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю школярів, педагогів і батьків; відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника навчально-виховного процесу.

Робота над створенням освітнього середовища – це безперервний процес реагування на нові виклики життя, пошук нових можливостей та ресурсів, генерування нових ідей і правил.

2.4. ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Навчальний предмет «Я досліджую світ» є інтегрованим і складається з модулів природничо-наукової та соціально-гуманітарної спрямованості, а також передбачає вивчення основ безпеки життєдіяльності. Для реалізації принципів НУШ, зокрема інтегрованого і компетентнісного навчання, у типових освітніх програмах для початкової школи запроваджено й інтегрований курс «Я досліджую світ». Курс інтегрує такі освітні галузі:

Рис 3. Освітні галузі інтегрованого курсу «Я досліджую світ»

Інноваційною складовою інтегрованого курсу стала громадянська та історична освітня галузь, її мета – формування в учня/учениці власної ідентичності та готовності до змін через вироблення поваги до інших, толерантного ставлення до культурного різноманіття і розбіжності суджень, набуття досвіду взаємодії та співпраці через обмірковування прийнятих у класі, школі і місцевій громаді соціальних норм, активну участь у житті цих спільнот та усвідомлення відповідальності за свої вчинки. Серед очікуваних результатів, наприклад, для учнів 1-2 класів задекларовано вміння захищати права людини (розпізнавати вчинки і слова, які можуть підтримати або образити, а також поважати різноманітність думок, справедливо ставитися до інших). Для учнів 3-4 класів мати компетенції спілкування, враховуючи особливості інших людей, пояснювати, чому потрібно діяти справедливо, не порушувати прав інших дітей, виявляти та засуджувати такі вчинки, уміти пояснити, до кого можна звернутися.

Як показує практика, нині відбувається перехід до компетентнісного навчання і освітній процес здійснюється не «заради знань», а «заради вмінь, ставлень, цінностей, що разом і становлять компетенції». Уроки інтегрованого курсу сприяють прийняттю учнями правил здорового способу життя, розумінню необхідності здорового способу життя в інтересах зміцнення фізичного, психічного та психологічного здоров'я; і в цілому сприяють формуванню загальнопізнавальних навчальних дій:

- оволодіння початковими формами дослідницької діяльності, включаючи вміння пошуку і роботи з інформацією, у тому числі а використанням різних засобів ІКТ;
- формування дій заміщення і моделювання (використання готових моделей для пояснення явищ або виявлення властивостей об'єктів і створення моделей, тому числі в інтерактивному середовищі);
- формування логічних дій порівняння, аналогії, класифікації об'єктів живої і неживої природи на основі зовнішніх ознак або відомих характерних властивостей; встановлення причинно-наслідкових зв'язків у навколишньому світі, у тому числі на різноманітному матеріалі природи і культури рідного краю.

Педагогам важливо звертати увагу учнів на те, як здоров'я залежить від соціальних, економічних умов та від якості навколишнього середовища. Наскрізними у змісті інтегрованого курсу визначено такі змістові лінії: «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність», «Громадянська відповідальність», «Екологічна безпека та сталий розвиток. Наскрізні лінії є соціально значущими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання в різних ситуаціях.

«Я досліджую світ» як шкільний предмет надає особливу можливість для виховання соціально активної, грамотної і обізнаної особистості. На уроках доцільно розглядати питання, пов'язані із взаємозв'язком і взаємозалежністю природи, суспільства і економіки; розглядати екологічні наслідки діяльності людини і багато іншого.

Включення у зміст навчальної програми «Я досліджую світ» екологічних, економічних і соціальних проблем спрямовано на розвиток в учнів знань, умінь, навичок, цінностей і досвіду, які дозволять їм самостійно приймати рішення локального і регіонального характеру для поліпшення якості життя без екологічної загрози для майбутнього планети.

Розуміння учнями сталості світу в цілому, України і своєї місцевості, а також шляхів досягнення цієї сталості є життєво важливим педагогічним завданням.

Реалізація кожної конкретної теми інтегрованого курсу відбувається під час роботи з основним текстом, підкріпленим ілюстраціями, на яких наочно втілено сутність об'єктів, зв'язків, ситуацій між об'єктами природи, що вивчаються, взаємодією людей і природи, а також у соціумі. Ілюстрації доповнюються запитаннями, які заохочують дитину пояснювати, обґрунтовувати, міркувати.

Чільне місце на уроці слід відводити творчим завданням, які передбачають застосування знань у незнайомій ситуації (включають вправи з елементами пошукової й дослідницької діяльності, з елементами творчості). В основу навчання курсу «Я досліджую світ» покладено діяльнісний підхід, який

покликаний змістити акценти в освіті на активну діяльність. Діяльнісний підхід є цілеспрямованою системою, націленою на результат, який можна досягнути лише тоді, коли буде зворотний зв'язок.

Тому в навчанні перевага надається практичним роботам, демонстраційним і лабораторним дослідом, спостереженням у природі, екологічному моделюванню та прогнозуванню, вирішенню ситуативних завдань, а також практичній діяльності з охорони природи.

Творча самостійна діяльність школярів - це сучасна потреба. Сьогодні як ніколи потрібні люди творчі, креативні, здатні ламати звичні стерео типи. Модернізація змісту освіти передбачає використання інноваційних освітніх технологій та нових методичних підходів, що не сприятимуть накопиченню учнями знань і вмінь, а спонукатимуть школярів до перенесення їх у нову ситуацію, до активної творчої діяльності, неординарного розв'язання проблемних завдань.

Дослідницька поведінка особливо цінна тим, що вона створює надійний фундамент для поступового перетворення процесів навчання і розвитку на процеси вищого порядку — самонавчання і саморозвиток.

На інтегрованому уроці предметом аналізу виступають багатопланові об'єкти, інформація про сутність яких міститься в різних освітніх галузях. І механізмом інтеграції в системі початкової освіти є образ, створений засобами різних видів мистецтва, а також дітьми — у різних видах діяльності. У літературі засіб виразності — слово (образні визначення, епітети, метафори, порівняння, ритм); у природі - об'єкт (поняття, форма, причинно-наслідкові зв'язки у природі і ін.); в образотворчому мистецтві - малюнок (форма, розмір, колір, композиція, ритм); у трудовому навчанні — виріб (ліплення, об'єм, пропорції, поза, співвідношення предметів у загальній композиції за розмірами, аплікація та ін.); у музиці мелодія (ритм, гармонія, динаміка, інтонація тощо).

Мотивація до навчання, стимулювання пізнавального інтересу до досліджуваного на уроці явища (об'єкта реалізується різними способами:

- чіткою постановкою цілей уроку (до дізнаємося і чого навчимося на цьому уроці); переконанням учнів у значущості досліджуваного матеріалу (для чого ми вивчаємо цей матеріал, наприклад, перед ознайомленням з компасом учитель каже, що вміння орієнтуватися за допомогою компаса потрібне всім, особливо геологам, військовим, морякам, туристам, або що в кінці року у школі будуть проходити змагання з орієнтування, у яких ми братимемо участь (а щоб перемогти, треба вміти, працювати з компасом);

- пробудженням інтересу; цього можна досягнути постановкою проблемних запитань. Наприклад, на уроці, що передує уроку «Як рослини розмножуються», можна провести дослід з пророщування насіння квасолі, після якого учні отримають завдання простежити, що ж відбуватиметься далі із цим проростком;

- створенням емоційно-моральних ситуацій; наприклад, на початку уроку «Водойма - природна спільнота » учителька говорить: «Учора за містом я бачила, як хлопчакі полювали на жаб. Коли ж запитала в них, навіщо вони це роблять, вони відповіли, що жаби брудні, шкідливі, від них бувають бородавки. Чи правильно це?»;

- введенням ігрових ситуацій, цікавого матеріалу.

Розвивальні можливості інтегрованого уроку, по-перше, дозволяють реалізувати один з найважливіших принципів дидактики — принцип системності навчання (якщо комплекс навчального матеріалу відповідає цілісності, структурності, взаємозалежності, ієрархічності, множинності); по-друге, створюють оптимальні умови для розвитку мислення (здатність до абстракції, вміння виділяти головне, проводити аналогії, здійснювати аналіз, зіставлення, узагальнення тощо); по-третє, сприяють розвитку системного світогляду, гармонізації особистості учнів.

Процес інтеграції потребує певних умов: об'єкти дослідження збігаються або досить близькі; в інтегрованих галузях використовуються однакові або близькі методи дослідження; вони будуються на загальних закономірностях і теоретичних концепціях.

До реалізації інтегрованих уроків у початковій школі висуваються умови: близькість змісту провідних тем предметів; логічний взаємозв'язок предметів.

На сучасному етапі набули поширення й нетрадиційні форми інтегрованих уроків: уроки формування нових знань; уроки-експедиції (подорожі), уроки інсценізації, побудовані на основі діяльнісного методу; уроки навчання умінь і навичок: практикуми, уроки-діалоги, уроки з рольовою, діловою грою; уроки повторення та узагальнення знань, закріплення вмінь. Ігрові: КВК, «Що? Де? Коли?», «Поле Чудес», театралізовані, уроки-конкурси, уроки-змагання; уроки перевірки та обліку знань і вмінь: залікові вікторини, конкурси, огляд знань, урок-іспит,

Не всяке об'єднання різних галузей автоматично стає інтегрованим уроком. Потрібна провідна ідея, реалізація якої забезпечує нерозривний зв'язок, цілісність уроку. У ведення уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ» може більшою мірою, ніж традиційне предметне навчання, сприяти становленню ерудованої особистості, що володіє цілісним світоглядом, здатністю самостійно систематизувати наявні в неї знання та традиційні підходи до вирішення різних життєвих проблем.

2.5. ГРУПОВА РОБОТА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

В умовах запровадження інтегрованого навчання особливе місце займає групова робота, адже учні стають невід'ємною частиною згуртованого дитячого колективу. Групова форма роботи має велике значення для формування самостійності школяра, що дає учням змогу на уроках набути навичок спілкування та співпраці. Дискусії малими групами стимулюють роботу в команді, розвивають почуття терпимості та поваги до думки інших. Аналіз літератури з проблеми дослідження дає підстави виокремити алгоритм організації ефективної групової роботи:

1. Планування групової форми навчання на уроці.

Говорячи про планування вчителем групової роботи на уроці, важливо створити ситуації, у яких можливе ініціювання дітьми, а також детальне продумування ними організаційних моментів.

2. Місце й завдання групової роботи.

Безперечно, ефективність спільної роботи пов'язана з вмотивованістю учнів. Діти мають відчувати потребу працювати разом, побачити сенс в об'єднанні зусиль. Об'єктивні передумови, що викликають у здобувачів освіти потребу об'єднатися у групи для виконання завдання, створюють такі ситуації: спільне обговорення значно прискорює процес пошуку рішення; специфіка завдання така, що потребує розподілу між членами групи операцій, які потрібно виконати для отримання результату. На початковому етапі основним завданням групової роботи є оволодіння дітьми нормами співпраці, навчання способів організації спільного обговорення. Після того як правила роботи групи освоєні школярами (тобто більшість дітей дотримується їх самостійно), акцент переносимо на пошук, конструювання учнями способу розв'язання певних завдань.

3. Склад груп їх розташування. Загальні правила організації групової роботи наступні:

- уводячи нову форму співпраці, слід надати її зразок;
- по-справжньому зразок спільної роботи буде опанований дітьми лише після розбору 2-3 помилок;
- об'єднувати школярів у групи варто з урахуванням їхніх особистих схильностей, але не лише за цим критерієм.
- для спрацьовування груп потрібно щонайменше 3-5 занять.
- під час оцінювання роботи групи варто зацентувувати увагу на людських чеснотах (терплячість, доброзичливість, приязність, ввічливість, привітність тощо);
- оцінювати можна лише спільну роботу групи;

4. Принципи формування груп:

– групи створюються на різних етапах уроку залежно від дидактичних, психологічних та управлінських цілей учителя і результатів контролю, від тих же цілей залежить і склад груп;

– кожна група діє стільки часу, скільки їй відводиться для виконання запропонованого завдання;

Велике значення має процес об'єднання дітей класу в групи. Дуже часто вчитель об'єднує дітей у групи з урахуванням їхніх особистих можливостей. Способи об'єднання школярів у групи дуже багато. Наведемо приклади деяких з них:

1. За бажанням.

Об'єднання з групи відбувається за взаємним вибором. Такий спосіб можна успішно використовувати, якщо вчитель добре знає клас і розуміє, що стоїть за бажанням дітей працювати разом, або у випадку, коли вони лише навчаються працювати в групі і важливішим є процес, а не результат. Навчання відбувається легше і комфортніше в групі емоційно близьких людей.

2. Випадковим числом.

Група, сформована таким чином, характеризується тим, що в ній об'єднуються діти, які за інших обставин ніяк не взаємодіють. Робота в такій групі розвиває у школярів здатність прилаштуватися до різних умов діяльності й до різних партнерів.

3. За певною ознакою.

Ознаку визначає вчитель або обраний учасник. Так, можна об'єднати за першою буквою імені, відповідно до пори року, коли народився, за кольором очей тощо. За цього способу об'єднуються діти, які рідко взаємодіють один з одним, але він одразу визначає спільну ознаку, що зближує учнів.

4. За вибором лідера (капітана).

Лідера обирає вчитель (або клас колективно), а він збирає групу. Як правило, школярі насамперед обирають тих однокласників, які справді здатні працювати й досягти результату. Хоча й симпатії тут також враховуються.

5. За вибором учителя.

Учитель сам створює групи, роз'яснюючи тим самим певні педагогічні завдання. Він може об'єднати в групи дітей з однаковим темпом роботи, інтелектуальними здібностями або створити рівні за силами групи.

Організовуючи групову форму навчання, слід дотримуватися відповідних умов:

1. Завдання сформулювати ясно й чітко. На початку роботи слід дати школярам інструкції по виконанню роботи. Наприклад, порадити їм розглядати предмет з різних точок зору. Або записати на дошці ключові слова для обговорення теми та ін.

2. Залучити до роботи у групах усіх дітей класу.

3. Розподілити ролі. На перших етапах формування груп розподілення вчителем ролей має особливе значення. Пізніше це можуть робити самі школярі.

4. Учити школярів пояснювати однокласникам інформацію, власні думки.

5. Приділяти увагу всім групам однаково.

6. Виправляти помилки.

7. Не виправляти та не критикувати перші висловлювання, навіть якщо допущено грубу помилку. Це мають робити самі учні в доброзичливій формі.

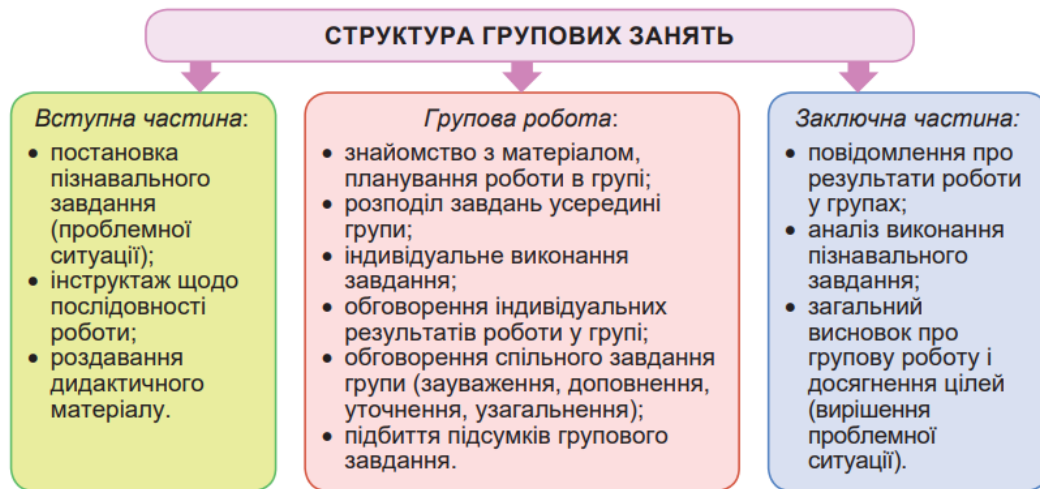
8. Не давати відповіді на запитання, якщо на нього може відповісти будь-хто зі школярів.

9. Не чинити тиск на учасників, давати їм висловлюватися.

10. Педагогу не слід ходити по класу або стояти біля однієї партії. Учні часто соромляться висловлювати думку у присутності вчителя. Проте ближче до кінця роботи, коли учасники вже ведуть розмову, педагог може взяти участь в обговоренні: слухати, спрямовувати, відповідати на запитання.

Учитель, який працює на заняттях з малими групами, може: контролювати, організовувати, оцінювати роботу учнів, брати участь у роботі груп або пропонувати учасникам різні варіанти вирішень, виступати в ролі наставника, дослідників або джерела інформації.

Педагогу варто пам'ятати, що групове заняття має свою структуру, якої бажано дотримуватись під час проведення уроку (рис.5).

Рис 4. Структура групового заняття

У Державному стандарті початкової освіти (2018 р.) передбачено вимоги до обов'язкових результатів навчання, що визначаються з урахуванням компетентнісного підходу до навчання, в основу якого покладено ключові компетентності. Деякі з них найкраще реалізувати на уроках шляхом використання методик групової роботи:

– громадянська компетентність – здатність людини активно, відповідально та ефективно реалізувати права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства;

– комунікативна компетентність - здатність особистості застосувати в конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми і віддаленими людьми та подіями, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями;

– соціальна компетентність – здатність особистості продуктивно співпрацювати з різними партнерами у групі та команді, виконувати різні ролі та функції у колективі.

Однак групове навчання відрізняється від традиційного лише тим, що дає більше можливостей школярам висловлюватися. Із груповою роботою пов'язаний якісно новий, багатший рівень взаємодії.

2.6. ВИКОРИСТАННЯ ЦІКАВОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ «Я У СВІТІ» ТА «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Використання цікавого матеріалу поживляє опитування, активізує розумову діяльність школярів.

Загадка – це короткий опис предмета або явища, часто в поетичній формі, який містить задачу у вигляді явного (прямого) або передбачуваного (прихованого) запитання. Застосування загадок на уроках «Я досліджую світ» викликає в дітей живий інтерес, тому вони активно беруть участь у ході уроку, завдяки чому розвивається мотивація навчання. Загадка може застосовуватися в будь-якій частині уроку. Наприклад, гра «Живі букви» (дидактична гра з використанням загадок). Учні діляться на дві команди. Кожному гравцеві дається картка з однією з букв: А, В, І, К, Л, Н, О, П, Р, С, Я, яку прикріплюють на груди. Учитель читає загадку, а учні, відгадавши її, намагаються швидко встати в ряд так, щоб можна було прочитати слово-відгадку. Команда, яка швидше впоралася і склала слово правильно, отримує бал. Перемагає команда, яка набрала більшу кількість балів. Ця дидактична гра може містити загадки різної тематики. Є загадки, у яких учень має відгадати об'єкт за двома, а то й за однією ознакою, відновити цілісний образ об'єкта чи явища. Учні відгадують і порівнюють, зіставляють різні й водночас у чомусь подібні предмети, виокремлюють схожі ознаки, згруповують їх по-новому і методом виключення помилкових відповідей через накопичення нових ознак знаходять відгадку. Такий аналіз розвиває здатність логічно мислити та міркувати в потрібній послідовності.

Своєрідною формою загадування загадок є ребус. У ребусі відгадуване слово подається у вигляді малюнків у поєднанні з буквами та іншими знаками.

Рис 5. Ребус

Специфічною і досить розповсюдженою формою роботи із загадками є розв'язування кросвордів. Кросворд це гра-задача, у якій фігуру з клітинок потрібно заповнити літерами. Педагогічно виправданим є використання таких кросвордів, які складено на основі програмового матеріалу. Особливу цінність являють кросворди, що містять і краєзнавчий матеріал. Однак такі кросворди часто доводиться складати самому вчителю, оскільки методична література такого плану дуже обмежена. Про майбутню роботу з кросвордами корисно попереджати учнів заздалегідь і просити їх відповідно повторити основний матеріал.

Водночас слід зазначити, що цікавий матеріал, який використовується на уроці, часто носить суто розважальний характер. Дидактичне навантаження, яке міг би нести цей матеріал, або не усвідомлюється, або спрямоване вчителем на вирішення другорядного. Наприклад, деякі вчителі на початку уроку підводять школярів до нової теми через розв'язання кросворду, у якому після заповнення всіх клітинок ключове слово, що нову тему. Але набір запитань іноді випадковим, головне ключове слово. Але ж дидактичне навантаження тут запитання потрібно спрямувати на актуалізацію знань, тобто сприяти відтворенню пам'яті дітей інформації, яка буде корисною вивченні нового.

Уроки «Я досліджую світ» цікаві для дітей завдяки їх різноманіттю, оскільки предмет інтегрований, а для підтримки цього інтересу найбільш доцільно використовувати в освітньому процесі: загадки, ребуси, шаради, кросворди, тощо. Вони активізують розумові операції учнів, розвивають пізнавальний інтерес до набуття нових знань, сприяють формуванню стійкої навчальної мотивації.

2.7. ЛЕПБУК – СУЧАСНИЙ СПОСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

Сучасна дитина потребує не стільки багато знати, скільки послідовно та доказово мислити, виявляти розумову активність. Зміст і методи навчання молодших школярів спрямовані на розвиток уваги, пам'яті, творчої уяви, на вироблення вміння порівнювати,

виділяти характерні властивості предметів, узагальнювати їх за певною ознакою, отримувати задоволення від знайденого рішення. Коли діти самі діють з об'єктами, вони краще пізнають навколишній світ, тому пріоритет у роботі з молодшими учнями слід віддавати практичним методам навчання. У зв'язку з цим перед педагогами стоїть завдання пошуку нових, нестандартних форм взаємодії з вихованцями. Одна з них – метод Lapbook. Він досить популярний на уроках у європейських та американських учителів. У сучасній українській школі лепбук тільки-но набуває поширення. І прихильників лепбуку дедалі більше. Адже в такий спосіб можна опановувати нові знання, у яскравих формах творчо структуруючи нову інформацію.

Лепбук у дослівному перекладі з англійської - наколінна книга. Сучасний лепбук багатофункціональна папка-складанка, що містить безліч наклеєних картинок, стандартних кишеньок, кишеньок-гармошок, вкладок, об'ємних аплікацій, дверцят і віконцець, що відкриваються, та інших видів різноманітного дидактичного матеріалу за темою лепбука. Фактично лепбук – це яскраво оформлений і чітко структурований тематичний посібник, що відповідає віковим особливостям дітей. Лепбук має особливість згортатися і займати мінімум місця для зберігання та розгортатися в об'ємну папку для роботи групи дітей одночасно. Лепбуки не мають чітко визначених розмірів. Найчастіше їх створюють у форматі А4 у згорнутому вигляді та у форматі А3 у розгорнутому вигляді. Такі розміри зручні для самостійної роботи дитини з лепбуком: тримати його в руках, писати і виконувати завдання в ньому, а після занять поставити папку на полицю або покласти в портфель. Отже, лепбуки можна створювати різного розміру, різної форми та пристосовувати для власної методичної мети: навчити, розширити, закріпити, узагальнити,

Виготовлення лепбуку спільна діяльність педагога та школярів, під час якої діти запам'ятовують важливу інформацію. Цьому передують тематичні заняття та ігри, спостереження, обговорення і бесіди на певні теми. Робота над створенням лепбуку вчить молодших школярів обробляти та систематизувати інформацію,

допомагає краще запам'ятати. Крім цього, у них розвиваються творчі здібності і підтримується інтерес до навчання.

Лепбуки можна створювати як індивідуально, так і в парі чи групі. У разі роботи з групою дітей можливі два варіанти: вчитель розподіляє завдання між учнями, і вони всі разом збирають і заповнюють одну папку. Або вчитель показує майстер-клас, а кожна група з його допомогою створює свій екземпляр папки.

Основна цінність такого дидактичного засобу полягає в тому, що в створенні лепбука велику участь бере сама дитина. Їй надається повна свобода в оформленні своєї книжки будь-які п ідеї тільки вітаються. Лепбук можна використовувати для будь-яких освітніх занять.

Лепбук – це навчальний посібник, тому його зміст має відповідати певним вимогам. Робота над створенням лепбука аналогічна роботі над проектом і проходить у певній послідовності: вибір теми; визначення, що вже відомо по темі, складання плану пошуку нової інформації; опрацювання макету книги; вивчення теми, підбір матеріалу та оформлення лепбука.

Головна умова — вся інформація, зібрана в лепбуку, повинна відповідати певній темі. Весь матеріал, який дитина повинна засвоїти, подається у вигляді малюнків, невеликих текстів, схем, графіків, віршиків, ігор тощо. Основа лепбуку створюється педагогом і доповнюється, вдосконалюється разом з дітьми, тоді вони запам'ятовують інформацію. У ході роботи з тематичним матеріалом школярі проводять спостереження, виконують завдання, вивчають і закріплюють інформацію. Згодом, маючи під рукою готову тематичну папку, можуть освіжити знання з тієї чи іншої теми.

Залежно від призначення можуть виготовлятися лепбуки: початкові: ігрові; вітальні; святкові; автобіографічні (папка-звіт про якусь важливу подію в довкіллі).

Лепбук допомагає школярам за їхнім бажанням дібрати інформацію з теми, що вивчається, краще зрозуміти та запам'ятати матеріал (особливо, якщо є діти-візуали). Це чудовий спосіб для повторення вивченого. У будь-який зручний час діти розгортають лепбук і охоче повторюють опанований матеріал, розглядаючи

зроблену власноруч книжечку. Школярі вчаться самостійно збирати і систематизувати інформацію. Приклади тем, які можна використовувати на уроках: «Мій розпорядок дня», «Моя адреса», «Мій улюблений вид спорту», «Моя країна - Україна».

Звісно, лепбук не панацея для того, щоб зробити навчання захопливим процесом винятково для всіх, бо успіх залежить від учительської манери викладання. Проте залучення таких форм роботи дозволяє виховувати творчу особистість, процес навчання для якої є активним та усвідомленим.

2.8. ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ З ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Початкова школа покликана розкривати таланти та здібності кожного учня, допомагати молодшим школярам формувати, розвивати та вдосконалювати предметні та ключові компетентності, які забезпечуватимуть поступ дитини в загальному розвитку, і готовність до навчальних та життєвих викликів. Успішне виконання цих завдань залежить від комплексного підходу до організації освітнього процесу, однією зі складових якого є система оцінювання освітніх досягнень учнів,

Оцінювання навчальних досягнень учнів, тобто визначення результативності освітнього процесу, є його невід'ємною частиною. Воно визначає позитивні результати, успіхи, досягнення здобувачів освіти, водночас дає змогу виявити індивідуальні виклики, проводити цілеспрямовану корегувальну роботу, задовольняє освітні можливості та потреби всіх учнів.

Оцінювання, оцінка. Ці поняття людина використовує щоденно, хоч і не завжди вживає ці терміни. Коли їсть, одягається відбувається процес аналізу, порівняння, визначення доцільності, ефективності, результативності чогось тощо. У школі на уроці учнів оцінюють учителі, однокласники. Оцінюють результативність праці дитини й батьки (чи особи, які їх замінюють). За

допомогою оцінки можна як покращити так і погіршити емоційний стан учня. Як бути вчителю в сучасній школі, щоб здійснювати оцінювання діяльності учня, забезпечувати його особисте зростання. Як бути вчителю в сучасній школі, щоб здійснювати оцінювання діяльності учня, забезпечувати його особистісне зростання, опанування ним предметних та ключових компетентностей і разом з тим не водити у стресову ситуацію? Як проводити оцінювання та використати його результати для вирішення основних цілей і завдань сучасної освіти?

Відповідно до вимог часу в педагогічній науці України відбувається істотне переосмислення ролі та функцій оцінювання та оцінки навчальних досягнень учнів на різних етапах навчання, зокрема в початковій ланці освіти. Розробляються сучасні методичні підходи щодо впровадження нової системи оцінювання.

За нормативними документами про освіту розрізняють оцінювання результатів навчання є оцінювання для навчання. У першому варіанті це сумативне оцінювання, у другому формувальне оцінювання. Формувальне (формативне, формуюче, формаційне) оцінювання називають ще оцінюванням для поліпшення навчання. Відстеження особистісного розвитку учня/учениці та поступу в набутті ним/нею навчального та практичного досвіду і компетентностей відбувається за допомогою інструментів формувального оцінювання, що аналізу процес навчання учнів, а не результат.

Оскільки темп засвоєння освітньої програми з певного курсу, навчального предмета в кожного учня/учениці різний (враховуючи індивідуальні психофізичні особливості), досягнення освітніх результатів ним /нею може відбутися раніше або пізніше від завершення зазначеного циклу чи рівня навчання.

Орієнтирами для спостереження за процесом навчання та оцінювання поступу учнів у ньому є вимоги до обов'язкових та очікуваних результатів навчання учнів початкової школи, що зазначені в ДСПО, Типових освітніх програмах. Загальні вимоги до обов'язкових та очікуваних результатів навчання, формування компетентностей учнів початкової освіти використовуються для проведення формувального (поточного) та завершального (підсумкового)

оцінювання з метою організації постійного спостереження за навчальним поступом кожного учня /учениці, обговорення результативності навчання дитини з батьками або особами, що їх замінюють, проведення корегувальної роботи. Підсумкове та формувальне оцінювання - не тотожні. Підсумкове оцінювання, що активно використовувалися вчителі шкільній практиці у формі стандартних тестів і перевірних (самостійні та контрольні) робіт, здебільшого зосереджується на тому, чого НЕ знають чи НЕ вміють робити учні. Воно підходить у минуле, на перший план виходять методи та форми оцінювання, які зосереджуються на протилежному – що вміють робити учні.

Якщо для підсумкового оцінювання було важливим насамперед констатувати результати діяльності на уроці, то формувальне оцінювання складається з компонентів, що дозволяють перетворити його на дієвий інструмент процесу індивідуалізації і поліпшення навчання, адже передбачає: активну участь учнів у процесі власного навчання; інформування про цілі навчання та критерії оцінювання; використання самооцінювання і взаємооцінювання відповідно до цих критеріїв; забезпечення зворотного зв'язку для самостійного контролю учнями своїх успіхів і визначення подальших навчальних завдань та способів їх виконання.

Підсумкове оцінювання в тій ролі, що було раніше, себе вичерпало. А формувальне оцінювання в умовах компетентнісного навчання стало йому альтернативою.

Формувальне оцінювання є інтерактивним оцінюванням прогресу учнів, що дає змогу вчителю відповідним чином адаптувати освітній процес, відстежувати особистісний поступ дитини, хід опановування навчального матеріалу та вибудовувати індивідуальну освітню траєкторію особистості. А для учнів дає змогу формувати впевненість у собі, наголошуючи на сильних сторонах, а не на помилках, діагностувати досягнення на кожному з етапів навчання; вчасно виявляти проблеми й запобігати їх нашаруванню; підтримувати бажання навчатися та прагнути максимально можливих результатів; запобігати страху

перед помилками. Невід'ємною частиною процесу оцінювання в формування здатності учнів самостійно оцінювати власний поступ.

Важливу роль у розвитку сфери саморегуляції система оцінювання навчальних досягнень учнів відіграє тоді, коли побудована на принципі самооцінювання. Учня/ученицю слід ставити в ситуацію, що спонукає аналізувати власну відповідь, навчальну активність. Потрібно розвивати в них уміння самостійно оцінювати результат своїх дій, контролювати себе, знаходити і виправляти власні помилки.

Отже, формувальне оцінювання дає можливість учням усвідомлювати й відстежувати особистий прогрес і планувати подальші кроки з допомогою вчителя. Для педагога формувальне оцінювання означає бути поруч із учнем і вести його до успіху. Учителі використовують інформацію оцінювання для корегування навчання та забезпечення правильного виконання учнями завдань. Коли наставники регулярно залучають гнів до збирання та перевірки інформації про своє навчання, вони допомагають їм ставати відповідальними та самостійними.

3. ТЕСТИ

1. Як реалізується принцип цілісності в курсі «Я досліджую світ»?

- а) за рахунок організації навчальної взаємодії;
- б) за рахунок інтеграції знань;
- в) шляхом уведення нових форм діяльності;
- г) усі відповіді правильні

2. Розвиток природознавчої, соціальної, громадянської та історичної складових змісту сучасної початкової освіти здійснюється за такими напрямками:

- а) гуманізація;   б) інтеграція;   в) екологізація;
- г) варіативність;   д) спадкоємність;   е) інноваційність.

3. До загальнодидактичних принципів відбору змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ» належать принципи:

- а) науковості;   б) інтеграції;   в) сезонності;
- г) краєзнавчий;   д) практичної спрямованості;   е) систематичності;
- ж) послідовності;   з) зв'язку навчання з життям;   і) доступності.

4. Зміст інтегрованого курсу «Я досліджую світ» представлено знаннями (вибрати найбільш точне визначення):

- а) екологічними;   б) біологічними;   в) географічними;
- г) про природу;   д) про історію та суспільство;
- е) про правила поведінки в навколишньому світі.

5. В ознайомленні з інтегрованим курсом «Я досліджую світ» прийнято таку класифікацію методів:

- а) за дидактичними цілями;   б) за ступенем самостійності учнів;
- в) за джерелом знань;   г) за рівнями пізнавальної діяльності учнів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Байбара Т. М. Диференційовані завдання на уроках природознавства/ Т.М.Байбара// Почат. шк. - 1991.— № 11.— С. 33—36.
2. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів: Навч.-метод. посібник для вчителів почат. кл./ Н.М.Бібік — К.: ІЗМН, 1997.
3. Бібік Н. Я у світі. Підручник для 4 класу. / Н. Бібік – К.: Форум, 2013. - 160с.
4. Бібік Н.М.Я у світі. Підручник для 2 класу. /Н.М.Бібік, Н.С.Коваль – К.: Форум, 2002. – 141 с.
5. Варакута О.М. Формування системи природничих понять в курсі вивчення суспільствознавства в початкових класах // Освітнянин . - 2009. - №3 (39). - С. 10-12.
6. Гончаренко С. І. Гуманітаризація освіти як першооснова розбудови освітньої системи України /С. І. Гончаренко // Освіта. - 2004.— 30 лист.
7. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). - К.: Райдуга, 1994.— 61 с.
8. Державний стандарт початкової загальної освіти №462 від 20 квітня 2011 р.
9. Державний стандарт початкової освіти затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87.
10. Закон України «Про загальну середню освіту» // Почат. шк. -1999. - № 8.— С. 1—11.
11. Закон України «Про освіту» 2017р. №38-39.
12. Комар О. А.Проводимо інтегровані роки /О.А.Комар, О.М.Лобановська, Л.І.Лаптева // Почат. шк.— 1996.— № 7.— С. 16—18
13. Конспекти лекцій з курсу «Методики навчання освітньої галузі «Суспільствознавство» (Укладач Лалак Н.В. МДУ, 2014р.).
14. Концепція «Нова українська школа» Режим доступу: [<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>]
15. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи: Методичні рекомендації / Авторський колектив: Бібік Н.М. (голова), Савченко О.Я., Байбара Т.М., Вашуленко М.С. та ін. – К.: Початкова освіта № 37 - 38, 2016. – 96с.
16. Логачевська С. П. Диференціація у звичайному класі./С.П.Логачевська - Донецьк: Центр підготовки абітурієнтів, 2008. – 324с.
17. Методичні рекомендації до вивчення предмета «Я у світі» в початковій школі, для студентів денної та заочної форм навчання напряму

підготовки 6.010102 «Початкова освіта» / Укладач: Н.В.Лалак – Мукачєво: МДУ, 2016. – 90с. (3,36 др.арк)

18. Методичні рекомендації до організації і проведення самостійної роботи студентів з «Методики навчання освітньої галузі «Суспільствознавство» (Укладач Лалак Н.В. МДУ, 2014р.).

19. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. – 392с.

20. Підгорна Н. І. Пізнавальні завдання для ознайомлення з навколишнім./Н.І.Підгорна // Почат. шк. – 2002.— № 7.— С. 69-73.

21. Пометун О.І. Активні та інтерактивні методи навчання: до питання про диференціацію понять/ О.І.Пометун. – 2004 – №3 – С. 10-15.

22. Присяжнюк Н.І. Інтегровані уроки: Метод. Рекомендації / Н.І.Присяжнюк // Почат. шк.- 2016.— № 8, № 10.

23. Програми середньої загальноосвітньої школи 1—4 класи.— К.: Бліц, 2006. – 432с.

24. Прокопенко Л. І. Загадки і кросворди про природу./Л.І.Прокопенко, М.В.Картель // Почат. шк. - 1989.— № 2.— С. 28-33.

25. Робоча програма з «Методики навчання освітньої галузі «Суспільствознавство».

26. Роздатковий та методичний матеріал «Методична скарбничка до курсу «Я у світі»».

27. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів./О.Я.Савченко — К.: Абрис, 1997. – 368с.

28. Савченко О.Я. Дидактичні особливості інтегрованих уроків./О.Я.Савченко// Почат. шк.- 1992.– № 1.– С. 2-8.

29. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах./О.Я.Савченко - К.: Магістр-S, 1997. – 368с.

30. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям./В.О.Сухомлинський — К.: Рад. шк., 1988. – 288с

31. Тагліна О.В., Іванова Г.Ж. Я у світі. Підручник для 4 класу. / Г.Ж.Іванова, О.В.Тагліна– К.: Ранок, 2015, - 143с

32. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3- 4 клас / Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2019 року № 1273. – 91с

33. Я досліджую світ. Підручник для 3 класу закладів ЗСО (у 2-х частинах). Частина 1 Бібік Н. М., Бондарчук Г. П. - 98 с.

34. Я у світі. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 3 - 4 класи. К.: Видавничий дім «Освіта», 2012

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>